

یاداستاد و پیشکسوت داروسازی ایران دکتر فرهی

دکتر مجتبی سرکندی

ساعت ۱:۳۰ بامداد روز یکشنبه ۳۰ مهر ماه بود که با پیغام استاد دکتر محمدرضا اویسی، از درگذشت استاد فرهیخته و بزرگوارمان، دکتر فرج‌اله فرهی باخبر شدم. بی‌اختیار به سال‌های اول دانشجویی و درس مواد خوراکی برگشتم. اگرچه رابطه من و دکتر فرهی، در ابتدا، دانشجوی و استادی بود، پس از مدتی به‌خاطر علاقه مشترکمان به ادبیات و شعر بسیار فراتر رفت و به‌تدریج نقش مرید و مرادی به خود گرفت. ایشان با این که تفاوت سنی زیادی با ما داشتند اما درک عمیقی از جوانان و رفتارشان داشتند. چون پدری بود که همواره خطاهای فرزندان را با اغماض می‌نگریست و تمام تلاشش را در راه کمک به آنان مصروف می‌داشت. فردی آرام، صبور و آرامش‌دهنده بود ولی

۱۳۰۰ تولد در شهر اصفهان
۱۳۲۳ ورود به دانشگاه در رشته داروسازی
۱۳۲۹ شروع دوره دستیاری داروهای شیمیایی و مواد خوراکی
۱۳۳۳ مدرک تخصصی آزمایشگاهی انگل‌شناسی از دانشگاه تهران
۱۳۳۵ رئیس درمانگاهی
۱۳۳۹ رئیس درمانگاهی یا حق آموزش
۱۳۴۴ دانشیاری رشته مواد خوراکی
۱۳۵۲ سرپرست امور آموزشی و پژوهشی دانشکده
۱۳۵۳ مدیر گروه سم‌شناسی، آب‌شناسی و مواد خوراکی
۱۳۵۵ استادی
۱۳۵۸ عضویت در کمیته انتصاب و ترفیعات
۱۳۶۱ عضویت در کمیته بررسی اظهارنامه‌های ثبت اختراعات
۱۳۶۲ عضویت در هیئت ممیزه دانشگاه
۱۳۶۲-۱۳۷۲ سرپرست امور آموزشی و پژوهشی دانشکده داروسازی
۱۳۷۲ بازنشستگی
سال‌های متوالی عضویت در هیئت امتحان‌های ورودی تخصصی داروسازی

چون دانشجویانش شیطنت‌های خاص خود داشت و تمام این مسایل باعث می‌شود که هرگز در کنارش این اختلاف سنی را احساس نکنید. گاهی ساعت‌ها به سؤالات من پاسخ می‌داد. هیچ‌گاه یادم نمی‌رود که یک روز عصر، در حالی که با هم از دانشگاه تهران خارج می‌شدیم، یک سؤال علمی سخت را که ایشان از من پرسید، به درستی پاسخ دادم، با خنده و شیطنت گفتند:

گاه باشد که کودکی نادان

به غلط بر هدف زند تبری

و من هم با خنده گفتم:

هنرور چو بختش نباشد به کام

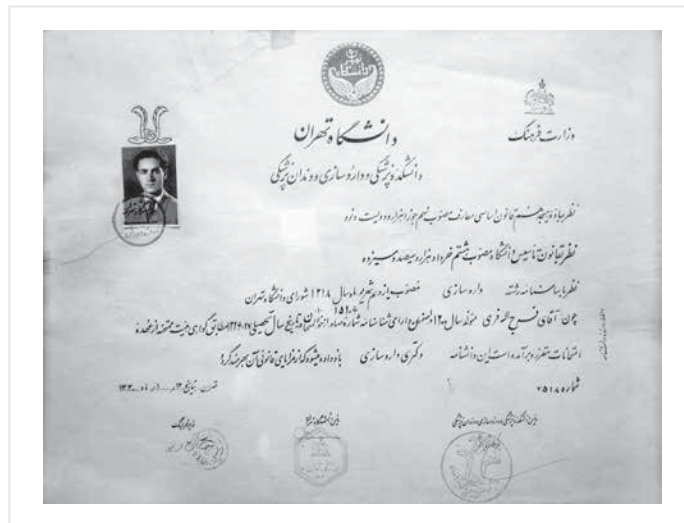
به جایی رود کش ندانند نام

استاد آن‌چنان خندید که هرگز این صحنه از ذهن بنده پاک نمی‌شود.

دکتر فرهی عالمی با اخلاق بود و نوشتن در مورد ایشان بسیار سخت است، زمانی که قصد کردم، در

مورد زندگی استاد مطلبی بنویسم، دست یاری به سمت دوست و استاد خود، دکتر اویسی و سه فرزند بزرگوار ایشان، سرکار خانم دکتر مریم فرهی، جناب آقای دکتر امیرحسین فرهی و سرکار خانم ندا فرهی دراز کردم و این چهار بزرگوار، به ویژه سرکار خانم ندا فرهی، با مهربانی هرچه تمام‌تر مرا در تهیه مطالب و عکس‌های این مقاله یاری کردند. پیش از پرداختن به شرح زندگی استاد، خواندن یادداشتی که دکتر اویسی برای جناب آقای دکتر فرهی نوشته‌اند، خالی از لطف نیست.

«وقتی نگاهشان کردم، آن سان نافذ بود که مرا با خود برد. به خود که آمدم ارادت دیدم و شاگردی. در توصیف ایشان نمی‌شد فهمید جدی است یا مهربان، چیزی بین این دو، قشنگی هر دو را داشت. کم حرف بود و درست. واژه‌ها را خوب می‌شناخت و زبان فارسی را و البته، تسلطی بر دیگر زبان‌ها و تلاش داشت جایگزین مناسبی

می‌گوید: «این که گفتم مادرم منحصر به فرد بود، برای این است که هم متدین و هم باسواد بودند و انگلیسی و فرانسه و عربی را می‌دانستند و در همان زمان که به مکتب می‌رفتم، به من عربی یاد می‌دادند. ایشان در سال ۱۳۱۲ فوت کردند و بعد از فوت مادر به نزد برادرم در تهران آمدم که پزشکی می‌خواندند. در آن سال دانشکده پزشکی به نام مدرسه عالی طب و دواسازی بود که در خیابان لاله‌زار قرار داشت. من تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در اصفهان و تهران گذراندم و سال ششم متوسطه را در دبیرستان ایرانشهر در جنوب چهارراه مخبرالدوله مشغول به تحصیل بودم.» (۱). وی تحصیلات مقدماتی را با رتبه اول به پایان رساند.

در سال ۱۳۲۳ در کنکور در رشته داروسازی دانشگاه شرکت کردند و قبول شدند. در سالی که ایشان کنکور می‌دادند، کنکور پزشکی، دندانپزشکی و داروسازی جدا برگزار می‌شد و برای هر امتحان بیست تومان می‌گرفتند. در مدت چهار سال تحصیلی دکتر فرهی در دانشکده داروسازی همیشه جزو شاگرد اول‌های کلاس بودند.

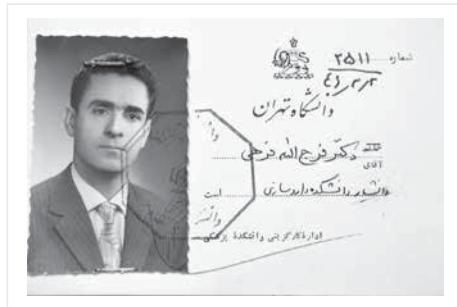
بعد از فارغ‌التحصیلی از دانشکده، به سربازی رفتند که به ترکمن صحرا اعزام شدند. بعد از پایان سربازی، به تهران برگشتند و پایان نامه خود را که درباره «اثر شایان ویتامین‌ها در درمان شناسی» به راهنمایی دکتر «فتح‌اله اعلم» بود، تکمیل کردند که با درجه بسیار خوب پذیرفته شد.

در مورد شرکت در امتحان دستیاری استاد چنین می‌گویند: «در سال ۱۳۲۹ من در امتحان دستیاری رشته شیمی دارویی و مواد خوراکی ثبت نام کردم،

برای اصطلاحات علمی مدرن در زبان فارسی برگزیند که خوش‌آهنگ باشند و دلنشین، چون خود استاد. در آرامش او فراموش می‌کردی هر آن‌چه در پیرامون آرام‌جانت را می‌گرفت. انگار متصلی، محکم و استوار. جز به خیر ندیدم که بیاندیشند و جز به نیکی بگویند و جز به زیبایی رفتار کنند. همه آن خوبی‌هایی را داشت که من می‌پسندیدم. استاد بود و فرهیخته، مناسب نامش فرهی داشت و بزرگی. بی‌منت و بی‌هیاهو محبت می‌کرد به همه. درست بود و قانونمند اما می‌جست راهی که از آن میان دلی و دردی را درمان باشد. سادگی‌اش را دوست داشتم و صلابت سخنانشان را. دایم به کار بود و تلاش، البته، به مقوله حفظه‌الصحة اهتمامی تام داشت. داروسازی و داروساز را محترم می‌دانست. اعتماد به نفس منطقی و بالایی او برگرفته از دانش ژرف بود و پرورش در خانواده‌ای اصیل. توکل به خدا داشت و باوری عمیق، دینداری منطبق‌گرا بود و خردورزی دین‌باور. دوستشان می‌داشتیم و برای ایشان بیشترین احترام را قایل بودم. خوب زیست و خوب رفت، خدایش پیامرزد که جاودانه در یاد می‌ماند.»

***

استاد در سال ۱۳۰۰ هجری شمسی در شهرستان اصفهان از پدری اهل رشت به نام حسین که در اصفهان داروخانه داشت و مادری اهل اصفهان (طلعت) متولد شد. تحصیلات مقدماتی را با مکتب‌خانه شروع کرد و در عین حال مادرشان هم به ایشان تعلیم می‌دادند. استاد در مورد این مرحله از زندگی خود و مادرش

در سال ۱۳۴۸ در دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران روغن کشتی نظری و عملی درس می‌دادم. (۱).
از سال ۱۳۲۹ تا ۱۳۴۸ در آزمایشگاه داروهای شیمیایی و مواد خوراکی دانشکده داروسازی به فعالیت مشغول بودند و حجم کار بسیار زیاد بود چون در آن زمان نه در وزارت بهداشتی، نه در شهرداری و نه در هیچ جای دیگر آزمایشگاه وجود داشت و همه آزمایش‌های مربوط به مواد خوراکی که روزانه حدود ۴۰-۳۰ آزمایش می‌شد، برعهده آزمایشگاه داروهای شیمیایی و مواد خوراکی بود. در حوالی سال ۱۳۳۱-۱۳۳۰ جلسه‌ای برای تأسیس مؤسسه استاندارد در ایران برگزار شد که دکتر فرهی، دکتر بادق‌دیانس و چند نفر دیگر که تعدادی هم آمریکایی بودند، حضور داشتند. دکتر خرسند از اساتید دانشکده رئیس مؤسسه شد و از ایشان دعوت کرد که در زمینه تهیه استانداردهای مواد غذایی با مؤسسه همکاری کنند و بعد به نمایندگی از دانشکده داروسازی به‌عنوان عضو کمیته ملی استانداردهای مواد خوراکی و فرآورده‌های کشاورزی مؤسسه استاندارد معرفی شدند که تقریباً تا سال‌های دهه ۸۰ نیز هنوز با این مؤسسه همکاری داشتند. در سال ۱۳۵۲ به سمت سرپرستی امور آموزشی

قبلاً هنگامی که می‌خواستیم به سربازی بروم، یک دوره ۵ جلدی کتاب شیمی دارویی که به فرانسه بود، پیش خرید کرده بودم و به تدریج این کتاب‌ها به دستم می‌رسید و من شبانه روز آن‌ها را می‌خواندم و زبان فرانسه‌ام به تدریج بهتر شد. بالاخره این امتحان را با موفقیت گذراندم و جواب‌هایم در مدت یک ساعتی که فرصت داشتیم، به پانزده ورق رسید و باز چیزهایی که می‌دانستم تمام نمی‌شد. در این امتحان، بالاترین نمره را کسب کردم و در آزمایشگاه داروهای شیمیایی و مواد خوراکی شروع به کار کردم. (۱).

در سال ۱۳۳۴ دانشکده داروسازی اصفهان افتتاح شد و ایشان تقریباً شش ماه در سال برای تدریس به آن‌جا می‌رفتند. البته، در آن موقع در دانشگاه تهران دروس شیمی دارویی و مواد خوراکی را تدریس می‌کردند. استاد در زمینه تدریس در دانشکده داروسازی اصفهان می‌گویند: «در دانشکده داروسازی اصفهان هر درسی را که استاد نداشت، از من می‌خواستند که تدریس کنم، برای هر درس کتابی پیدا می‌کردم و به هر ترتیبی بود، مطالعه می‌کردم یا سرکلاس و همان موقع ترجمه می‌کردم و این کار را به مدت ۱۰ سال ادامه دادم تا این که شاگرد اول‌های دانشکده اصفهان به آمریکا رفتند و Ph.D گرفتند و کم‌کم احتیاجشان به استاد رفع شد. البته، در مواردی هم که کمبود داشتند استادانشان به تهران آمدند و دوره‌های لازم را گذراندند و در این مدت من به تناوب دروس شیمی آلی، شیمی تجزیه، بیوشیمی و مواد خوراکی و شیمی دارویی را تدریس می‌کردم. غیر از اصفهان، بنده مدتی هم در تبریز درس مواد خوراکی را تدریس می‌کردم. همین‌طور

بعد از بازگشایی دانشگاه‌ها در سال ۱۳۶۲ هیئت ممیزه دانشگاه شروع به کار کرد و ایشان در کمیته پزشکی عضویت داشتند و بعداً در سال ۱۳۶۵ به عضویت هیئت ممیزه دانشگاه علوم پزشکی تهران انتخاب شدند و حتی بعد از بازنشستگی هم به جلسه‌های هیئت ممیزه دعوت می‌گردیدند.

■ آثار علمی

دکتر فرهی در طول ۴۵ سال خدمت دانشگاهی خود به تربیت نسل‌های متعددی از داروسازان کشور پرداختند.

استاد به نگارش مقاله‌های متعددی در زمینه مواد خوراکی و کنترل کیفی و کمی مواد غذایی پرداخته‌اند. ایشان ترجمه کتاب‌های متعددی از زبان‌های فرانسه، انگلیسی و آلمانی را در جهت به‌روزرسانی آموزش به دانشجویانشان در کارنامه خود دارند.

در سال ۱۳۴۹ سه جلد کتاب با عنوان‌های روش‌های کنسرو کردن، آزمایش و بازرسی چربی‌ها و شیمی مواد خوراکی را به شورای انتشارات ارایه دادند که گم شدند و بعد هرچه دنبالشان رفتند و پی‌گیری کردند، نتوانستند پیدایشان کنند. بعداً وقتی در تبریز تدریس می‌کردند، فردی از اداره انتشارتشان می‌آمد و درس‌های ایشان را می‌نوشت که چاپ گردیدند.

از جمله تألیف‌های ایشان می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

* جزوات درسی متعدد با عناوین داروهای شیمیایی (در دانشگاه اصفهان)، سنتز پروتئین‌ها، وسایل نوری و آزمایش مواد خوراکی توسط آن‌ها، ویتامین‌ها، روغن‌کشی

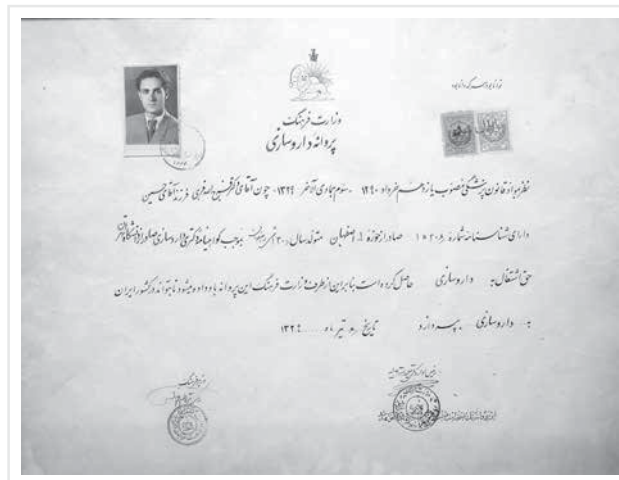
و پژوهشی دانشکده داروسازی انتخاب شدند اما به‌خاطر آن که در سال ۱۳۵۳ به مدیریت گروه آموزشی سم‌شناسی، آب‌شناسی و مواد خوراکی انتخاب گردیدند، از این سمت استعفا دادند و مجدداً در سال‌های ۱۳۶۲ تا ۱۳۷۲ عهده‌دار سرپرستی امور آموزشی و پژوهشی دانشکده شدند.

در سال ۱۳۴۰ برای گذراندن دوره‌های آموزشی دانشگاه بوردو به فرانسه رفتند و موفق به دریافت گواهینامه مطالعه‌های عالی فیزیوشیمیایی از دانشکده‌های داروسازی و پزشکی بوردو، گواهی‌نامه کار منظم در آزمایشگاه تجزیه مواد غذایی و دام شهرداری بوردو روی اسیدهای آمینه و الیگوالمان‌ها و کار با وسایل فیزیکی اسپکتروفتومتر، کروماتوگرافی‌های مختلف و ... شدند و همچنین در سال ۱۳۵۰ در آزمایشگاه‌های شیمی، فیزیوشیمی، میکروبیولوژی، رادیوفارمسی، بخش‌های کنترل دارو در کارخانه هوست آلمان و ... دوره کارآموزی گذراندند.

دکتر فرهی در دی ماه سال ۱۳۴۲ با سرکار خانم مهراق‌دس لطیف پور که فوق دیپلم نقشه‌کشی داشتند و کارمند سازمان نقشه‌برداری بودند، ازدواج کردند که حاصل این ازدواج سه فرزند و شش نوه هستند.

در سال ۱۳۶۰ به عضویت کمیته بررسی اظهارنامه‌های ثبت اختراعات درآمدند و مدت ۵ سال در آن عضویت داشتند.

استاد در راه‌اندازی بسیاری از دانشکده‌های داروسازی از جمله اصفهان، تبریز، اهواز، بابل، شیراز و کرمان و آزمایشگاه‌های دارویی کشور نقش اساسی داشتند.

Society

ایشان در سال ۱۳۷۲ بازنشسته شدند، البته، بعد از بازنشستگی به دعوت دانشگاه در جلسه‌های کمیته‌های شورای آموزشی دانشگاه به‌طور افتخاری شرکت می‌کردند و در کمیته وزارت بهداشت برای امتحان‌های دوره‌های تخصصی داروسازی عضویت داشتند و همین‌طور عضو هیئت ممتحنه و ارزشیابی امتحان‌های ورودی تخصصی داروسازی در رشته مواد خوراکی و آب‌شناسی هم بودند.

استاد دکتر فرج‌اله فرهی در تاریخ ۲۹ مهر ماه ۱۳۹۶ در سن ۹۶ سالگی در شهر هولمدل (Holm-del) در ایالت نیوجرسی آمریکا در آغوش فرزندان خود دار فانی را وداع گفتند اما تربیت‌شدگان و دانش‌آموختگانش را در هجران وداع با استاد باقی گذاشتند، روحش شاد و یادش گرامی باد.

منبع

۱. قدوسی ع. گفتگو با استاد دکتر فرج‌اله فرهی. نشریه داخلی دانشکده علوم پزشکی تهران (ندا) ۴: ۱۳۸۱؛ (۴۳): ۲۳-۲۰.

* مقاله‌های داخلی متعدد در مجله دارو پزشکی با موضوع‌های نیاز روزانه به اسیدهای آمینه، منبع غذایی برای مبارزه با گرسنگی، تشخیص حدود استحاله آب میوه، ارزش غذایی آب انگور، خنثی شدن طبیعی سموم در بدن، اسپکتروفوتومتری مخلوط‌ها و در مجله دانشکده داروسازی، بررسی روغن‌های خوراکی ایران، گاز کروماتوگرافی، تشخیص چربی‌های خارجی در کره کاکائو، اسیدهای چرب، لیپیدهای خنثی و فسفر لیپیدهای نسوج جوجه کباب

* تنظیم بیش از ۹۰ استاندارد و روش‌های آزمون مواد خوراکی در مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی شامل نمک طعام، گل سرخ، خردل، فلفل، زعفران، هل، شیرینی و ...

* مقالات پژوهشی در مجله‌های بین‌المللی شامل

Fette Seifen Anstrichmittel
Journal of American Oil Chemists